

רע"פ 966/17 - נ ס נגד מדינת ישראל

בבית המשפט העליון

רע"פ 966/17

לפני: כבוד השופט י' עמית
כבוד השופט נ' סולברג
כבוד השופט ד' מינץ

המבקש: נ ס

נגד

המשיבה: מדינת ישראל

בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי מרכז-לוד בתיק עפ"ג 60514-12-15 שניתן ביום 13.12.2016 על ידי כב' הנשיא אברהם טל וכב' השופטים זהבה בוסתן ושמואל בורנשטיין

תאריך הישיבה: ז' בטבת התשע"ח (25.12.2017)

בשם המבקש: עו"ד גיא עין-צבוי; עו"ד דורית נחמני-אלבק

בשם המשיבה: עו"ד תמר פרוש

פסק-דין

עמוד 1

1. עניינה של הבקשה שבפנינו בשאלה מה משמעות הביטוי "ושהוא עדיין חולה" בסעיף 15(ב) לחוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991 (להלן גם: החוק)?

במוקד הדיון ניצבת סמכותו של בית המשפט לכפות אשפוז או טיפול מרפאתי על נאשם שזוכה מחמת אי שפיות. סמכות זו מעוגנת בסעיף 15(ב) לחוק, ולענייננו חשובה בעיקר הסיפא:

"הועמד נאשם לדין פלילי ובית המשפט מצא כי הוא עשה את מעשה העבירה שבו הואשם, אולם החליט, אם על פי ראיות שהובאו לפניו מטעם אחד מבעלי הדין ואם על פי ראיות שהובאו לפניו ביזמתו הוא, שהנאשם היה חולה בשעת מעשה ולפיכך אין הוא בר-עונשין, ושהוא עדיין חולה, יצווה בית המשפט שהנאשם יאושפז או יקבל טיפול מרפאתי".

2. טרם נגיע לדיון המשפטי, נתאר בקליפת אגוז את הרקע להגשת הבקשה שבפנינו: במהלך חודש דצמבר 2014, המבקש שבר מכשיר טלויזיה, וכשבוע לאחר מכן היכה את בת זוגו. בגין מעשים אלה הוגש נגדו כתב אישום המייחס לו עבירות של תקיפת בת-זוג והיזק לרכוש במזיד. בהסכמת הצדדים, קבע בית משפט השלום בכפר-סבא כי המבקש ביצע את המעשים, אך זיכה אותו מחמת אי שפיות (ת"פ 15-01-46494).

[במאמר מוסגר: בעבר, משנמצא כי הנאשם חוסה תחת סייג אי השפיות לפי סעיף 34ח לחוק העונשין, התשל"ז-1977 הוא היה מוכרז כמי שאינו בר-עונשין. כיום, בעקבות פסק הדין בעניין וחנון, התוצאה היא של זיכוי (רע"פ 2675/13 מדינת ישראל נ' וחנון (3.2.2015); דנ"פ 1237/15 מדינת ישראל נ' וחנון (5.7.2015)).]

במסגרת הכרעת הדין, התייחס בית משפט השלום למסוכנותו של המבקש, למצבו הרפואי ולהמלצת הפסיכיאטר המחוזי, ועל בסיס נתונים אלו נדחתה בקשת התביעה להורות על טיפול מרפאתי כפוי (הכרעת דין מיום 24.11.2015). על כך ערערה המדינה לבית המשפט המחוזי. בפסק הדין בערעור, נסקרו חוות הדעת הפסיכיאטריות, שעל פיהן המבקש סובל מהפרעה אקטיבית וזקוק לטיפול תרופתי במסגרת אמבולטורית (כלומר במרפאה או בליווי של גורם רפואי). בנוסף, הודגש כי התדרדרות במצבו של המבקש הובילה אותו לבצע עבירות; כי לפני האירוע המתואר בכתב האישום הוא הפסיק על דעת עצמו את הטיפול התרופתי; וכי התמיכה המשפחתית לא מנעה את ביצוע העבירות. בשים לב לנסיבות אלה, הורה בית המשפט המחוזי על מתן צו לטיפול מרפאתי כפוי לתקופה של שלוש שנים (פסק דין מיום 13.12.2016 בעפ"ג 15-12-60514).

על הוראה זו מלין המבקש בבקשה לרשות ערעור.

יצוין כי ביום 26.9.2017 שיחררה הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית את המבקש מהצו שניתן בעניינו. הבקשה לרשות ערעור נותרה אפוא תיאורטית בלבד, אך המבקש, המיוצג על ידי הסניגוריה הציבורית, ביקש להותיר את הבקשה על כנה ולקיים דיון בשאלה העקרונית.

3. אקדים ואומר כי לטעמי המקרה הנוכחי אינו מעורר קושי מיוחד. למרות זאת, דומה כי אכן יש צורך בליבון והבהרה של המצב המשפטי, כפי שנטען על ידי הסניגוריה הציבורית. לכן ראינו לקבל את הבקשה ולדון בה כערעור (המבקש ייקרא להלן: המערער). עם זאת, לגופו של עניין – דין הערעור להידחות.

כדי לפשט את הדין, אבחין בין טענות הצדדים במישור העקרוני לטענות הנוגעות ליישום הכלל המשפטי במקרה הפרטני הנוכחי.

המישור העקרוני

4. העמדה העקרונית שהוצגה בבקשה לרשות ערעור היא כי "החובה להורות על טיפול כפוי על פי סעיף 15(ב) כפופה להתקיימותו של התנאי לפיו, בשעת מתן הצו הנאשם 'עדיין חולה'". בתשובת המדינה לבקשה, הוצגה עמדה לפיה "המבחן לקיומו של התנאי 'עדיין חולה' שבסעיף 15(ב) משתנה ממקרה למקרה והוא תלוי בנסיבות". ניתן לראות בקלות כי עמדות אלה יכולות לדור בכפיפה אחת, ועד כאן קשה לזהות מחלוקת עקרונית בין הצדדים. לשון החוק ברורה, וכך גם הגיונו. הסמכות ליתן צו לכפיית אשפוז או טיפול מרפאתי (שתי אפשרויות אלה ייקראו להלן: טיפול כפוי), מותנית בכך שהנאשם "עדיין חולה" (וכך נאמר גם בפסקה 14 לפסק הדין מושא הערעור דנא). כלומר, אין חולק כי זיכוי נאשם שאינו בר-עונשין אינו מחייב צו לטיפול כפוי, אלא אם הנאשם "עדיין חולה".

5. ככל שיש מחלוקת בין הצדדים, היא מתמצה בשאלה האם חולה נפש שנמצא ברמיסיה (הפוגה) יכול להיחשב כמי ש"עדיין חולה" (כטענת המשיבה), או שהמונח "חולה" בסיפא של סעיף 15(ב) מתייחס למחלת נפש פעילה בלבד (כטענת המערער).

מחלת נפש כרונית כמו סכיזופרניה, עשויה להתבטא בהתקפים פסיכטיים, אך בין ההתקפים ישנן רמיסיות (הפוגות) חלקיות או מלאות, שיכולות להימשך גם תקופות ארוכות, בפרט במקרים של טיפול תרופתי מוצלח. בתקופת הרמיסיה, סימני המחלה שוככים, ומכאן המחלוקת:

המערער סבור כי בתקופה של רמיסיה, נאשם לא יכול להיחשב כמי ש"עדיין חולה" ולכן לא ניתן להורות בעניינו על טיפול כפוי לפי סעיף 15(ב) לחוק. נטען כי המונח "חולה" בחוק טיפול לחולי נפש מתייחס למי "שסובל ממחלת נפש פעילה, הפוגעת בתפיסת המציאות ובכושר השיפוט". בהתאם לכך יש לפרש גם את הביטוי "עדיין חולה" בסיפא של סעיף 15(ב) לחוק, בדיוק כפי שהוא מתפרש לגבי הביטוי "חולה בשעת מעשה" הנזכר מילים מספר לפני כן בסעיף. הטענה היא כי מסקנה זו מתחייבת הן מלשון החוק והן מהתאמה לסעיפי חוק אחרים ולכללי פרשנות רחבים יותר. על פי גישה זו קיימים שני תנאים הכרחיים לכפיית טיפול: קיומה של מחלת נפש פעילה, ומסוכנות הנובעת ממנה.

המשיבה הציגה עמדה שונה. לשיטתה, יש לפרש באופן גמיש את המונח "חולה" בסיפא של סעיף 15(ב), ואין הכרח להעניק למונח זה את המשמעות שניתנה לו בהקשרים אחרים של פטור מאחריות פלילית. לשיטה זו, רק נאשם המצוי ברמיסיה יציבה וממושכת לא יזדקק לטיפול כפוי. המשיבה סבורה כי פרשנות זו מתחייבת כדי להגן על שלום הציבור, בהתאם לתכליתו של החוק. עוד נטען, כי "השאלה אם מדובר ברמיסיה טובה ויציבה והאם חלף זמן ממושך דיו לקבוע זאת תלויה בנסיבותיו של כל מקרה ומקרה".

6. פרשנות מילולית של הוראת החוק יכולה להוביל לשני קטבים שונים:

על פי האפשרות הראשונה, די בכך שהנאשם הוגדר כחולה במחלת נפש כדי שניתן יהיה להורות על טיפול כפוי. לדוגמה, די בכך שהנאשם מוגדר כחולה בסכיזופרניה או מאניה-דיפרסיה, כדי להורות על טיפול כפוי. על פי האפשרות השנייה, יש לפרש את המונח "חולה" כמי שחולה במחלת נפש פעילה, וליצוק לו תוכן דומה לתנאי הפטור מאחריות פלילית. פרשנות זו מעוגנת בלשון הסעיף "...שהנאשם היה חולה ולפיכך אין הוא בר-עונשין, ושהוא עדיין חולה, יצווה בית המשפט שהנאשם יאושפז או יקבל טיפול מרפאתי". לשיטה זו, מדובר באותו מצב של מחלה – מצב המחלה בגינו אין להטיל על הנאשם אחריות פלילית הוא כמצב המחלה בגינו יש לחייב את הנאשם בטיפול כפוי.

ברם, האפשרות הראשונה היא מרחיבה מדי, באופן שעלול לפגוע בזכויותיו של הנאשם-החולה. קשה להלום כי כל חולה סכיזופרניה, שעבר עבירה פלילית, ינתן עליו צו טיפול כפוי אך ורק בשל היותו חולה סכיזופרניה; והאפשרות השנייה היא מצמצמת מדי, באופן שאינו מעניק משקל הולם להגנה על שלום הציבור. לפיכך, אני סבור כי הוראת סעיף 15(ב) סיפא מחייבת פירוש שונה ותכליתי למונח "עדיין חולה".

סעיף 35(ב) לחוק טיפול בחולי נפש קובע כי "המטרה העיקרית של אשפוז חולה בבית חולים הינה קבלת טיפול רפואי ואין לאשפז אדם בבית חולים לשם הגנה על הציבור או עליו בלבד, אלא לפי הוראות חוק זה". אין חולק שהצורך להגן על שלום הציבור מפני מסוכנותו של נאשם החולה במחלת נפש, עשוי להצדיק כפייה של טיפול או אשפוז (רע"פ 2060/97 וילנצ'יק נ' הפסיכיאטר המחוזי – תל-אביב, פ"ד נב(1) 697 (1998) (להלן: עניין וילנצ'יק)). את המחלוקת שהתגלעה בענייננו יש לבחון לאור תכלית זו. ההחלטה על כפיית טיפול לפי סעיף 15(ב) היא החלטה שיפוטית במסגרת המסלול הפלילי הקבוע בחוק. המבחן הוא מבחן משפטי ולא רפואי, אך החוק מורה לבית המשפט להיעזר בחוות דעת פסיכיאטרית (בש"פ 2305/00 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(4) 289, 307 (2000); סעיף 15(ג) לחוק). נוכח תכליתו של הסעיף – הגנה על שלום הציבור – מובן כי ההוראה על טיפול בכפייה קשורה קשר הדוק בהערכת מסוכנות, היינו בניסיון לצפות את העתיד כדי לקבוע אם יש צורך לכפות על הנאשם טיפול או אשפוז (ראו גם: דברי הסבר להצעת חוק טיפול בחולי נפש, התש"ן-1990, ה"ח 2005; דברי הסבר להצעת חוק טיפול בחולי נפש (תיקון מס' 8), התשע"ב-2012, ה"ח 673; דן בין "מבוא לדיני המסוכנות במשפט הפלילי והמינהלי" מחקרי משפט כ 73, 80, 91-92 (תשס"ג-תשס"ד)).

7. הגדרה של חולה במצב של "רמיסיה" היא הגדרה רחבה שכורכת יחד מצבים רבים ושונים. לכן, קשה לקבל את הטענה כי בכל מקרה של הפוגה בסימפטומים של המחלה, תישלל מבית המשפט הסמכות להורות על טיפול כפוי. הצורך להגן על שלום הציבור, לצד זהירות מפני פגיעה בזכויותיו של הנאשם-החולה, מחייב בחינה פרטנית של הפוגה ושל מכלול הנסיבות. "קיום התנאים המאפשרים פגיעה בחירותו של חולה הנפש-הנאשם נתון לעתים קרובות לשיקול-דעת. עניין לנו באיזון עדין בין מטרות (חירות, טיפול מניעה) שלרוב מצויות בהתנגשות פנימית" (עניין וילנצ'יק, בעמ' 711), ומכאן הצורך להכריע בכל מקרה לגופו על פי נסיבותיו ומאפייניו. חשיבותה של ההכרעה המשפטית בשאלה אם הנאשם "עדיין חולה", מתעצמת בשים לב לכך שהוראת סעיף 15(ב) היא הוראה מחייבת "יצווה בית המשפט", כלומר, בהתקיים תנאי הסעיף על בית המשפט להורות על טיפול כפוי. זאת, להבדיל מהאמור בסעיף 15(א) לחוק אשר נוקט לשון "רשאי":

"הועמד נאשם לדין פלילי ובית המשפט סבור, אם על פי ראיות שהובאו לפניו מטעם אחד מבעלי הדין ואם על פי ראיות

שהובאו לפניו ביזמתו הוא, כי הנאשם אינו מסוגל לעמוד לדין מחמת היותו חולה, רשאי בית המשפט לצוות שהנאשם יאושפז בבית חולים או יקבל טיפול מרפאתי [...]"

סעיף 15(א) עניינו באי כשירות והדרך אליו עוברת דרך סעיף 170 ל[נוסח משולב], התשמ"ד-1984. הכרה בסייג אי השפיות - אשר מובילה להוראת סעיף 15(ב) - משמעה שהנאשם ביצע את המעשה המיוחס לו. מכאן המסוכנות לציבור שמייחס המחוקק לנאשם אם נמצא כי הוא "עדיין חולה" ומכאן ההוראה המנדטורית בסעיף לחייב נאשם כזה בטיפול כפוי, להבדיל מנאשם שנמצא בלתי כשיר, אך לא נקבע לגביו כי ביצע את המעשה המיוחס לו ולכן מותר המחוקק לגביו שיקול דעת לבית המשפט אם להורות על טיפול כפוי (עוד על ההבחנה בין סעיף 15(ב) לסעיף 15(א) ראו פסק דיני ברע"פ 8601/15 אשקר נ' מדינת ישראל (15.5.2017)).

8. המסקנה היא, כי נאשם יכול להיות מוגדר כמי ש"עדיין חולה", גם אם במועד החלטה השיפוטית הוא מצוי ברמיסיה. הגדרתו של הנאשם כ"עדיין חולה", לצורך החלטה על כפיית טיפול, תלויה בנסיבות העניין ובמאפייני הרמיסיה. לצורך זה, על בית המשפט להביא בחשבון, בין היתר, את טיב המחלה; עצמת הסימפטומים; תנודתיות הסימפטומים של המחלה בעבר; אשפוזים וטיפולים קודמים; נטייה להפסקת טיפול יזומה של הנאשם; הסביבה המשפחתית-חברתית בה נמצא הנאשם ועד כמה מדובר בסביבה תומכת המאפשרת פיקוח על הנאשם; חומרת העבירה ונסיבותיה; התקופה שחלפה מאז ביצוע העבירה; תקופת הרמיסיה (השוו לסעיף 28(ב1) ו-2(ב) לחוק בעניין שיקולי הוועדה הפסיכיאטרית שמקיימת דיון תקופתי בהמשך הטיפול הכפוי, וכן לתקנות טיפול בחולי נפש, התשנ"ב-1992). אכן, אינו דומה חולה שמסכן רכוש או גורם מטרד, לחולה שמצבו הרפואי מעורר חשש לפגיעה בחיי אדם ובביטחון הציבור; אין דין הפוגה קצרה כהפוגה ממושכת; מקרים של תנודתיות חריפה בסימפטומים דורשים התייחסות שונה מאשר מקרים של מחלה יציבה; נאשם שלחובתו הרשעות קודמות או זיכויים קודמים לגבי מעשים שנעשו באי שפיות או בהשפעת המחלה, עשוי להיתפס כמסוכן יותר בהשוואה למי שלא ביצע עבירות קודמות; וכיוצא בזה. הקביעה השיפוטית אם הנאשם "עדיין חולה" צריכה להיעשות לאור תכליתה של הוראת החוק ותוך התחשבות במכלול הנתונים העובדתיים והכלים המקצועיים.

9. המסקנה אליה הגעתי עולה בקנה אחד עם דרך היישום של הוראת סעיף 15(ב) בפסיקה קודמת. כפי שכבר הזדמן לי לומר: "יכול להיות מצב בו נאשם היה חולה בשעת מעשה, אך היה מסוגל לעמוד לדין ובעת מתן פסק הדין כבר איננו חולה, ובמצב דברים זה, הנאשם 'ילך הביתה' מבלי שיוטל עליו עונש ומבלי שיאושפז או יקבל טיפול מרפאתי" (ע"פ 9078/09 פלוני נ' מדינת ישראל, בפסקה 9 (14.2.2012)). דוגמה לכך היא פסק הדין בת"פ (מחוזי חיפה) 126/03 מדינת ישראל נ' סקורצ'רו (21.3.2004), במסגרתו נדונה עבירה שבוצעה כאפיזודה חד-פעמית על-ידי חולה במצב פסיכויטי שנבע מדכאון מז'ורי. באותו מקרה נקבע שאין ליתן צו מכוח סעיף 15(ב) לחוק "מאחר ואין מחלוקת בין הצדדים שהנאשם כבר אינו בבחינת חולה, וכיום הוא בר-עונשין" (שם, בפסקה 41).

לשם השוואה, במקרה אחר לא היתה מחלוקת כי "המערער מהווה סכנה של ממש לציבור, וזו הפעם השניה שהוא מבצע עבירות חמורות ביותר, שאך בנס לא הסתיימו בקיפוח חיי אדם" (ע"פ 6570/16 סופיצייב נ' מדינת ישראל, בפסקה 42 (18.12.2016)). על רקע זה, הושהה שחרורו של נאשם שזוכה, עד שתיערך בדיקה פסיכיאטרית לצורך קביעה אם הוא "עדיין חולה" ואם יש צורך בטיפול כפוי לפי סעיף 15(ב). לאחר הבדיקה הפסיכיאטרית, נמצא כי "הנאשם מצוי עתה במצב של רגיעה והטבה ניכרת במצבו הנפשי תודות לנטילת הטיפול התרופתי [...] יחד עם זאת, הנאשם עדיין אינו מבין את הפסול שבמעשיו. מסוכנותו של הנאשם מתעוררת בעת שהוא מפסיק ליטול באופן קבוע את התרופות. הפסקות אלה התרחשו אצל הנאשם בעבר [...] השפעת הפסקת נטילת התרופות על התנהגותו של הנאשם

היתה משמעותית וכמעט מיידית, והתבטאה בהתעוררות הפרנואידיות ונקיטה בהתפרצות אלימה ומשמעותית על מנת להתמודד עם אותו פחד [...] מסקנה מתבקשת מכך היא, כי בנסיבות אלה נדרש פיקוח צמוד והדוק על עצם נטילת התרופות". בית המשפט המחוזי הגיע למסקנה כי בנסיבות העניין לא די בטיפול מרפאתי ואין מנוס מאשפוז כפוי לתקופה המירבית הקבועה בחוק (ת"פ (מרכז) 14785-10-12 מדינת ישראל נ' פלוני, החלטה מיום 28.12.2016)). גם בע"פ 8220/02 ברוכים נ' מדינת ישראל, פ"ד נח(5) 768, 724 (2004), הקביעה כי המערער "עדיין חולה" לזוהה בהערה לגבי הסיכון הנשקף ממנו. על פניו, כך נעשה גם במקרה הנוכחי: הערכאות הקודמות לא הסתפקו בהגדרה טכנית של המערער כ"חולה", ונתנו דעתן לנסיבות המחלה ולהשפעותיה האפשריות על ביצוע עבירות מצד המערער.

10. לסיכום: התכלית הלגיטימית של כפיית טיפול במסגרת סעיף 15(ב) לחוק, היא מניעת סכנה לציבור על רקע מחלת נפש של נאשם שביצע עבירה. סמכותו של בית המשפט להורות על טיפול כפוי, קמה רק בתנאי שהנאשם "עדיין חולה", במובן זה שמחלתו עלולה לסכן את הציבור. ייתכן כי נאשם שנמצא ברמיסיה ייחשב "עדיין חולה", וההכרעה תלויה בנסיבות הפרטניות של כל מקרה. מובן, כי במקרה שבו ניתן להשיג את התכלית ללא כפייה, יש לבחור בדרך זו. כאמור, החוק מהווה איזון בין המטרה של הטיפול בנאשם חולה הנפש ומניעת סכנה לעצמו ולציבור לבין השמירה על זכויות האדם של הנאשם, ו"במסגרת איזון זה יש לשאוף תמיד לאמצעי שפגיעתו בחירותו של חולה הנפש-הנאשם, הינה הפחותה" (עניין וילנצ'יק, 710). לכן, גם במקרה שבו בית המשפט מגיע למסקנה כי נחוץ טיפול כפוי - יש לבחור בדרך הפוגענית פחות, ומכאן חשיבותה של ההבחנה בין אשפוז לבין טיפול מרפאתי.

המישור הפרטני

11. מצידו של המערער נטען, כי במועד מתן פסק הדין מחלתו היתה בהפוגה, מצבו הנפשי היה מאוזן וכושר השיפוט תקין. בהתאם, גם הפסיכיאטר המחוזי לא ראה צורך בצו לטיפול כפוי. נוכח מצבו הרפואי של המערער ובשים לב להפוגה שנמשכת כמעט שנתיים, נטען כי יש להורות על ביטול הצו.

מנגד הדגישה המשיבה כי בשנים שקדמו לאירוע מושא כתב האישום, המערער אושפז מספר פעמים בגין מחלתו, ברח מאחד האשפוזים והיה צורך לאשפז אותו בכפייה למשך שבוע. העבירות המתוארות בכתב האישום בוצעו על-ידי המערער חודש לאחר שהשתחרר מאשפוז, ולאחר שהפסיק את הטיפול התרופתי על דעת עצמו. בנוסף, נוכח ההרשעה בעבירות אלימות ובהינתן עבר פלילי בעבירות נשק, נטען כי מחובתו של בית המשפט להבטיח כי הרמיסיה תישמר, ולצורך זה נחוץ טיפול מרפאתי כפוי.

12. כאמור, בית משפט השלום קיבל את עמדתו של המערער, אך בערעור התהפכה התוצאה. לאחר בחינת הנסיבות הקונקרטיות ועיון בחוות דעת פסיכיאטרית עדכנית, בית המשפט המחוזי הגיע למסקנה כי מצבו של המערער מחייב הוראה לטיפול מרפאתי כפוי, כדי לשמר את הרמיסיה ובכך למנוע מסוכנות. זוהי מסקנה אפשרית, הגיונית וסבירה, ואינני מוצא עילה להתערב בה. בפרט ראוי לציין כי אמנם הפסיכיאטר המחוזי לא המליץ על טיפול כפוי, אך בפני בית המשפט המחוזי עמדו שלוש חוות דעת פסיכיאטריות (מיום 11.12.2014, מיום 11.11.2015 ומיום 6.6.2016), והעמדה המקצועית היתה כי המערער זקוק להמשך טיפול תרופתי סדיר במסגרת אמבולטורית. לסיים נדגיש שוב כי בית המשפט המחוזי הורה על טיפול מרפאתי, שפגיעתו בחירות הנאשם-החולה איננה מתקרבת להחלטה על אשפוז בכפייה.

13. סוף דבר: הערעור נדחה.

ניתן היום, י' בטבת התשע"ח (28.12.2017).

שופט

שופט

שופט
